

ƏLİLLİYİ OLAN ŞƏXSLƏRLƏ SOSIAL İŞİN TƏŞKİLİ PROBLEMLƏRİ

S.N. Əlizadə

Azərbaycan Universiteti, Ceyhun Hacıbəyli, 71, Bakı, Azərbaycan
e-mail: xalilova.solmaz17@gmail.com

Xülasə. İnsanlıq tarixi boyunca əlilliyi olan şəxslərlə sosial iş zamanı bir çox problem ortaya çıxmışdır. Bu problemlərin siyahısına daxil olan infrastruktur çatışmazlığı, peşəkar kadrların azlığı, cəmiyyətin yaratdığı stiqmalar, xidmətlərin koordinasiyasındakı uyğunsuzluqlar sosial inteqrasiyanı və var olan məhdudiyyətlərin aradan qaldırılmasını çətinləşdirir. Tədqiqat isə bu sahədə daha effektiv və inkluziv yanaşmaların vacibliyini vurğulayır.

Açar sözlər: Əlilliyi olan şəxslər, hüquqlar, cəmiyyət, əlçatanlıq, ehtiyaclar.

Giriş

Əlilliyi olan şəxs anadangəlmə və ya qazanılmış fiziki, əqli, mənəvi, hiss və sosial qabiliyyətlərinə görə sosial həyata uyğunlaşmaqda və gündəlik ehtiyaclarını ödəməkdə çətinlik çəkən şəxsdir. Onlar qorunma, qayğı, reabilitasiya, məsləhət və dəstək xidmətlərinə ehtiyac duyurlar. Bu tərif çərçivəsində əlilliyi olan insanları üç əsas qrupa ayıra bilərik: fiziki, əqli və mənəvi. Bu qruplar daha da bölünür. Məsələn, fiziki əlilliyi olanlar ortopedik, görmə, eşitmə və nitq pozğunluqları kimi təsnif edilə bilər. Əlilliyi olan insanlar üçün sosial qarşılıqlı əlaqələrdən, mədəni və sosial fəaliyyətlərdən məhrum olmaq, əsas xidmətlərə çıxış, yaxın ətraf mühitə çıxış və iqtisadiyyata çıxış ikinci dərəcəli əlillik hesab olunur. Bu vəziyyət həmçinin əlilliyi olan insanların sosial həyatdan kənarlaşdırılması kimi təsvir edilə bilər. Bu tədqiqat əsasən əlilliyi olan insanların bu sahədə üzləşdiyi problemlərə yönəlmişdir. Milli və beynəlxalq əlillik siyasəti əlilliyi olan insanların sağlamlıq, iqtisadi, sosial və mədəni sahələrinin yaxşılaşdırılmasında əhəmiyyətli irəliləyişlər əldə etmişdir. Sənaye və texnoloji inkişaf, sosial həyatın dinamizmi və sosial dəyişikliklər nəticəsində evlərində qalan əlil insanların cəmiyyətə inteqrasiya tələbləri cəmiyyətin digər təbəqələri üçün də görünən hala gəlmişdir (Genç və Çat, 2013, səh. 364).

2006-cı ildə qəbul edilmiş Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Əlilliyi olan Şəxslərin Hüquqları haqqında Konvensiyasının (ƏŞHK) məqsədi "bütün əlilliyi olan şəxslərin fundamental azadlıqlardan və bütün insan hüquqlarından tam və bərabər şəkildə istifadəsini təşviq etmək, təmin etmək və qorumaq, eləcə də onların təbiətə insan ləyaqətinə hörməti artırmaqdır (Ümumdünya Səhiyyə Təşkilatı, 2011, səh. 9). Əlillik üzrə Dünya Hesabatı bütün müvafiq maraqlı tərəflər tərəfindən maneələri aradan qaldıran şərait yaratmaq, reabilitasiya və

dəstək xidmətlərini təkmilləşdirmək, adekvat sosial müdafiəni təmin etmək, inklüziv siyasət və proqramlar yaratmaq və əlilliyi olan şəxslərin və bütövlükdə cəmiyyətin xeyrinə mövcud və yeni standartları və qanunları tətbiq etmək üçün addımlar atılmasını tövsiyə edir. Əvvəllər əlilliyi olan şəxslər köməyə ehtiyacı olan şəxslər hesab olunurdusa, indi yardım düşüncəsi hüquqlara əsaslanan perspektivə yol verib. Lakin dövlət qurumlarının qeyri-kafi və qeyri-dəqiq təcrübələri, əlilliyi olan şəxslərin və onların ailələrinin hüquqları haqqında qeyri-kafi məlumatlılıq və hüquqlarını axtarmaqda məhdudiyyətlər onların sosial həyata inteqrasiyasına mane olur (Anlı, 2010, səh. 5). Lakin bütün bu maneələrə baxmayaraq doğma vətənimiz Azərbaycanda, eləcə də dünyanın bir çox ölkəsində əlilliyin həyat şəraitini çətinləşdirən bir problem olmaqdan savayı, bir yaşam stili olaraq qəbul edilməsi, əlilliyi olan şəxslərin tam rahat bir şəkildə cəmiyyətə inteqrasiyası üçün layihələr həyata keçirilir.

Elə bu layihələrdən biri də Nyu-York şəhərində həyata keçirilir. Təxminən hər il Nyu-York şəhərinə altı milyon əngəlli ziyarətçi gəldiyi hesab olunur və buna uyğun olaraq şəhərdə artıq bir çox əlçatanlıq tədbirləri həyata keçirilmişdir. Amma Nyu-York Şəhər Əngəlli İnsanlar Bürosunun komissarı Viktor Kalisin siyahısının ən başında olan məsələlərdən biri, Yaşlanma üzrə Departamentlə əməkdaşlıq edərək şəhəri yaşlı sakinlər və ziyarətçilər üçün daha uyğun etməkdir.

Bu kiosqlarda həmçinin eşitmə dövrələri, Braille əlifbası və planşet ekranlarının böyüdülməsi və ya rəng tənzimləmə imkanı vardır ki, onları oxumaq daha asan olsun. Əhalimiz yaşlandıqca, bu kimi tədbirlər hər kəs üçün daha əlçatan bir gələcəyin təminatıdır.

Bir başqa önəmli layihə fikri də Avstraliya Sidneydə yaranmışdır.

Valuable 500 tərəfindən aparılan bir sorğuda respondentlərin 49%-i Sidneyə səyahət etməyi seçmələrinin səbəbinin əlçatan nəqliyyat əlaqələri olduğunu bildirmiş və bunun səbəbini anlamaq asandır. Avstraliyanın Əlçatan İctimai Nəqliyyat üçün Federal Əlillik Standartları ilk dəfə 2002-ci ildə tətbiq olunub və hər beş ildən bir yenilənir – bu da onların müasir qalmasını və texnologiyadakı yeniliklərlə ayaqlaşmasını təmin edir. Məsələn, Sidney Hava Limanı, kor və zəif görmə qabiliyyətli səyahətçilərə smartfonlarındakı bir tətbiq vasitəsilə hava limanında hərəkət etməyə kömək edən Aira ilə tərəfdaşlıq yaratdı.

Səyahətçilər üçün başqa bir çətinlik isə səyahətdən əvvəl lazım olan bütün məlumatları tapmaqdır. Uyğun resurslar olmadan bu, çox vaxt aparıcı proses ola bilər və stressli zehni yükə səbəb olur. Amma Sidneyi ziyarət edənlər birbaşa əsas məzmunu keçə bilərlər, Accessible Sydney saytına daxil olaraq bütün əlçatanlıq məlumatlarını bir yerdə əldə edə bilərlər. Bunun özü də əlilliyin cəmiyyətdə yaratdığı problemlərlə mübarizə üsullarının ən vacib həllərindən biridir.

Eləcə də dünya ölkələrində olduğu kimi Azərbaycanımızda da əlillik və əlilliyi olan şəxslərin hüquqları haqqında qanunlar qəbul edilib. Azərbaycan 2006-cı ildə “Əlilliyi olan şəxslərin hüquqları haqqında” BMT-nin Konvensiyasına qoşulub və ölkəmizdə Konvensiyadan irəli gələn öhdəliklər uğurla yerinə yetirilib. 31 may 2018-ci ildə qəbul olunan “Əlilliyi olan şəxslərin hüquqları haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanunu əlilliyi olan şəxslər barəsində dövlət siyasətinin əsaslarını və onların hüquqlarının müdafiəsi sahəsində dövlətin vəzifələrini müəyyən edir. Qanun əlilliyə səbəb olan risklərin, əlillik əlamətinə görə ayrı-seçkiliyin bütün formalarının aradan qaldırılmasını, əlilliyi olan şəxslərin reabilitasiyasını, cəmiyyətin həyatında tam həcmdə iştirakını və sosial inteqrasiyasına şərait yaradılmasını, onlara aid olan strategiya və proqramlara dair qərarların qəbulu prosesinə fəal cəlb olunmasını, əlilliyi olan şəxslərin hüquq və azadlıqlarının tam və bərabər səviyyədə həyata keçirilməsini, onların şərəf və ləyaqətinin müdafiəsi sahəsində yaranan münasibətləri tənzimləyir.

Əlilliyi olan şəxslərin əmək bazarına inteqrasiyasının təmin edilməsi, onların məşğulluq və özünüməşğulluq imkanlarının genişləndirilməsi dövlətin aktiv məşğulluq siyasətinin prioritet istiqamətlərindən birini təşkil edir. Bu sahədə həyata keçirilən tədbirlərin əsas məqsədi əlilliyi olan şəxslərin iqtisadi müstəqilliyini artırmaq, əmək fəaliyyətinə cəlb olunmalarını stimullaşdırmaq və onların cəmiyyətin sosial-iqtisadi həyatında daha fəal iştirakını təmin etməkdir.

Mövcud qanunvericiliyə uyğun olaraq, sosial müdafiəyə xüsusi ehtiyacı olan və əmək bazarında rəqabət imkanları məhdud olan vətəndaşlar, o cümlədən əlilliyi olan şəxslər üçün müəssisə və təşkilatlarda kvota əsasında iş yerləri müəyyən edilir. Bu mexanizm onların daimi işlə təmin olunmasına və əmək fəaliyyətinə qoşulmasına əlverişli şərait yaradır. Eyni zamanda, dövlət tərəfindən həyata keçirilən özünüməşğulluq proqramlarında həssas əhali qruplarına üstünlük verilir ki, bu da onların sahibkarlıq fəaliyyətinə başlamasına və davamlı gəlir mənbəyi formalaşdırmasına imkan verir.

Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyi tərəfindən Dünya Bankının maliyyə dəstəyi ilə icra olunan və 22 min şəxsin kiçik biznes fəaliyyətinə çıxışını dəstəkləməyi hədəfləyən “Məşğulluğa Dəstək Layihəsi” çərçivəsində də əlilliyi olan şəxslərin iştirakı xüsusi diqqət mərkəzində saxlanılır. Bununla yanaşı, Nazirliyin tabeliyində fəaliyyət göstərən Dövlət Məşğulluq Agentliyi və Əlilliyi olan Sahibkarlar Təşkilatı İctimai Birliyi arasında əməkdaşlıq çərçivəsində müxtəlif peşə hazırlığı proqramları təşkil olunur. Son dövrlərdə yüzə yaxın şəxs üçün altı müxtəlif istiqamət üzrə peşə hazırlığı kurslarının keçirilməsi bu sahədə həyata keçirilən məqsədyönlü tədbirlərin nümunəsidir. Həmçinin, BMT-nin İnkişaf Proqramı ilə birgə

icra olunan layihələr çərçivəsində əlilliyi olan şəxslərin kiçik biznes quruculuğu təşəbbüslərinə dəstək göstərilir və onların sahibkarlıq potensialının reallaşdırılması istiqamətində mühüm addımlar atılır.

Ümumilikdə, əlilliyi olan şəxslərin sosial müdafiəsinin gücləndirilməsi, tibbi və sosial reabilitasiya xidmətlərinin genişləndirilməsi, peşə-əmək reabilitasiyasının təşkili, inklüziv məşğulluq imkanlarının artırılması, eləcə də paralimpiya hərəkatının inkişafına yönəlmiş tədbirlər ölkədə inklüziv sosial siyasətin uğurla həyata keçirildiyini göstərir. Bu istiqamətdə görülən işlər əlilliyi olan şəxslərin hüquq və azadlıqlarının etibarlı şəkildə təmin edilməsinə, onların sosial rifahının yüksəldilməsinə və cəmiyyətə tamhüquqlu inteqrasiyasına mühüm töhfə verir.

Ədəbiyyat

1. Anlı, N. (2010). *Gənc əlillərin ictimai həyatla inteqrasiyası layihəsinin ön sözü*. Spina Bifida Cəmiyyəti-Dövlət Planlaşdırma Təşkilatı-İzmir İnkişaf Agentliyi. <http://www.spinabifida.org.tr/genc-engellilerin-toplumsal-yasamla-butunlesmesi>
2. Dünya Səhiyyə Təşkilatı. (2011). *Dünya əlillik hesabatı*. <http://eyh.aile.gov.tr/data/5480490c369dc57170df34bd/D%C3%BCnya%20Engellilik%20Raporu-basilan.pdf>
3. Genç, Y., və Çat, G. (2013). Əlillərin məşğulluğu və sosial daxil edilmə əlaqəsi. *Sakarya Universiteti Sosial Elmlər İnstitutu Akademik Araşdırmalar Jurnalı (Journal of Academic Inquiries)*, 8(1), 331–358.
4. Lores, M. (2021, 20 may). *5 life-changing accessibility projects from around the world*. Happiful Magazine. <https://happiful.com/5-life-changing-accessibility-projects-from-around-the-world>
5. Azərbaycan Respublikası Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyi. (2021, 3 dekabr). *Ölkəmizdə əlilliyi olan şəxslərin hüquqlarının müdafiəsi, sosial təminatı, reabilitasiya və cəmiyyətə inteqrasiyası sahəsində məqsədyönlü işlər aparılır*. <https://sosial.gov.az/media/xeberler/olkemizde-elilliyi-olan-sexslerin-huquqlarinin-mudafiesi-sosial-teminati-reabilitasiya-ve-cemiyyete-inteqrasiyasi-sahesinde-meqsedyonlu-isler-aporilir>

**PROBLEMS OF ORGANIZING SOCIAL WORK WITH PERSONS WITH
DISABILITIES**

S.N. Alizade

Azerbaijan University, Ceyhun Hacibeyli, 71, Baku, Azerbaijan

Abstract. Throughout human history, many problems have arisen in social work with people with disabilities. Problems included in this list, such as inadequate infrastructure, a lack of professional staff, stigmas created by society, and inconsistencies in the coordination of services, make social integration and the removal of existing limitations difficult. The research emphasizes the importance of more effective and inclusive approaches in this field.

Keywords: People with disabilities, rights, society, accessibility, needs.